

ESKIL BLOCK:

Tål vi eliter i Sverige?

Vissa begåvade människor utträttar väsentligt mer för sina medmänniskor än andra. Arbetets frukter kan lätt omfördelas men arbetet självt låter sig inte omfördelas hur långt som helst utan att effektiviteten avtar. Därför måste vi premiera arbete och kunskap, skriver tekn lic Eskil Block. På 1970-talet under socialdemokratins förfallsperiod trängdes de personer som genom begåvning och duglighet tillfört samhället något nytt och enastående undan. En viktig uppgift för politikerna är tvärtom att ta vara på begåvade och dugliga personer.

Politiken, liksom övrig verksamhet, utövas dels på lång, dels på kort sikt. Till vardags, för det mesta, måste en politiker – särskilt i regeringsställning – sköta dagsrutin och hantera uppkommande kriser; mer långsiktiga problem får vanligen anstå. Men ett skepp utan kompass råkar förr eller senare i svårigheter. Därför måste åtminstone några i samhället "skåda efter stjärnorna", spekulera om framtida svårigheter, utföra ideologiska analyser av långsiktiga förlopp. I några länder låter man erfarna politiker, senatorer, sitta på längre tid och granska lagstiftning, utlandsupplåning och andra långsiktiga åtaganden; vissa partier har idétidskrifter; i opposition och efter val måste alla tänka om.

I en demokrati räcker det emellertid inte med att yrkespolitikerna är kompetenta, hederliga och förutseende. Det krävs också att det ute i landet, i skilda yrkeskårer, finns kunnigt och välinformerat folk som utan fruktan säger ifrån, om de finner att politikernas åtgärder skadar någon viktig samhällsfunktion på längre sikt. Eftersom borgerligheten huvudsakligen söker sitt röststöd bland relativt välinformerade grupper i samhället, är det desto viktigare att dess politiker tillvaratar sådant kunnande.

Ibland frestas man säga att det är tvärtom: genom de organisatoriska samband som föreligger mellan arbetarrörelsens olika grenar, som professor Erik Anners för några år sedan kritiskt kartlade, uppnås visserligen en ofantlig maktkoncentration, men också ett utredningsövertag, som de borgerliga partierna inte har någon egentlig motsvarighet till. Anledningen är uppenbar: i äldre tider var det en självklar sak att de

borgerliga partierna hade flest sympatisörer i ämbetsverk och domstolar, banker och företagsledning, bland läkare och lärare. Så är inte längre förhållandet; socialdemokrater och till och med kommunister har talrika sympatisörer, långt in i "etablissemangen", ja, i de borgerliga tidningarna. Till detta kommer att de borgerligt sinnade är sämre organiserade och splittrade inte bara organisatoriskt utan även åsiktsmässigt.

Tigrar och lejon

Under studentrevolten i Frankrike berättades följande anekdot. "Man säger", hette det, "att tigrar och lejon, härskare på varsin kontinent, hatar varandra om de råkas i fångenskap, och sliter sönder varandra vid minsta tillfälle. Tigrarna är starkare än och en; men låter alltid sin starkaste slåss ensam för hela flocken. Lejon kan samarbeta; därför vinner de i längden". Om historien är sann eller ej är förstås oväsentligt. Det avgörande är att de dugligaste i ett samhälle — tigrarna — måste lära sig samarbeta, om inte de skall utplånas i en hård och avundsjuk värld. Det som inte framgår av anekdoten, är att tigrarnas insatser ofta är till fördel även för lejonet.

Det är denna senare poäng som just nu har aktualiserat hela problematiken. Vår nuvarande ekonomiska kris och doktor Marcus Wallenbergs död har fäst åtskilliga "radikala" människors uppmärksamhet på det förhållandet att vissa begåvade människor faktiskt uträttar väsentligt mer för sina medmänniskor än andra; och att medan arbetets frukter lätt kan omfördelas, arbetet självt inte låter sig omfördelas hur långt som helst utan en radikal nedgång i effektiviteten.

Alltfler socialdemokrater börjar inse vådan av att ett arbetarparti låter sig omvandlas till konsumentparti; allt fler folktoparter ser vad det har kostat dem att sätta den fria tävlan inom utbildningssystemet ur spel och låta begåvade ungdomar trängas ut ur universiteten av åldringar som redan misslyckats i andra yrken. De varningar som olika expertgrupper framfört genom åren, och som nonchalant bagatelliserats av skilda "folk-rörelseföreträdare" och "massmediabattörer", har samt och synnerligen slagit in, och vi har lärt oss vad det kan kosta, om "tolken tiger".

Skälen till att "tigrarna" på detta sätt trängts undan är mångtaliga. En välutbildad försäkringsdirektör ur det borgerliga lägret påpekar tex att Europas kontinent gång efter annan skakats av krig och revolutioner: "Det tycks ha blivit ett psykologiskt behov att möblera om en gång var generation. Eftersom krig har blivit alltför dyrbara sedan atombomben upptäckts, fick vi nöja oss med en studentrevolt, och det är kanske sunt att då och då ifrågasätta det mesta. Men nu måste vi återgå till ordningen." Andra — Herman Kahn är ett exempel — fruktar att den kulturella, tekniska och ekonomiska ledningen övertagits av andra kontinenter; Alvin Toffler menar att den teknologiska utvecklingen hur som helst skapat en "tredje våg", som för alltid raserat mycket vi förr trott på.

Men det finns ytterligare ett sätt att se saken — nämligen som en ändrad balans mellan skilda eliter i samma samhälle. Det betyder då att samarbetet inte bara är dåligt de borgerliga partierna emellan — något som man inte behöver Olof Palmes skarpsinne för att konstatera —

utan att mer allmänt sett skilda elitgrupper i vårt samhälle samarbetar illa.

Behovet av en ideologi

På denna punkt känner jag att problemets kärna ligger. Av organisatoriska skäl, för att kunna bilda stabila regeringar och lägga fram genomtänkta förslag, har borgerlighetens politiska bransch intresse av effektivare samarbetsformer, gärna sådana som inom ett större parti tillåter personval och fraktionsbildning. Men vad jag talar om nu, är ett mer djupgående, rent ideologiskt, samarbete. Det måste utförligare motiveras.

Vad är då en ideologi? Jag skulle vilja säga: en verklighetsbeskrivning, en uppsättning värderingar och ett handlingsprogram. Svensk borgerlighet kan inte i längden överleva på lösa kompromisser mellan enfrågorörelser: högre matpriser och mindre kärnkraft, mer u-hjälp och fler daghem, lägre skatter och bättre skolor. Det måste finnas en genomtänkt idébas – Thorbjörn Fälldin har i sina ljusare stunder insett detta, talar om "antisocialism".

Vad är då antisocialism? Vid det här laget står det väl klart att ingen vill ha det som i Sovjetunionen – utom möjligen några författare, militärer, politruker, balettdansöser och liknande grupper som ser vilka fördelar deras kolleger har där borta. Någon annan form för socialism existerar knappast i sinnevärlden; i Kuba och Polen, Kina och Algeriet, liksom i de radikala socialisternas drömmar här i Sverige, handlar det mesta om förbud och påbud.

"Hur kan opinionsbildningen styras om man tillåter TV-satelliter?" frågar

tex en engagerad systerskapskvinna i Dagens Nyheter, och att löntagarfonder betyder mer makt för yrkespolitikerna, inte för löntagarna, har Palme nu öppet avslöjat. Borgerliga värderingar innebär sålunda bl a att man eftersträvar mindre och inte mera makt åt yrkespolitikerna. Men därmed är saken inte klar. Några "nyliberala" tänkare drömmer som bekant om att lagar och skatter helt skall avskaffas, och människor göra allt de vill. I verkligheten finns inget sådant tomrum. I verkligheten finns en rad olika elitgrupper som tävlar med varandra: det minsta man kan kräva av en borgerlig verklighetsbild är att dessa kartläggs.

Fyra elitgrupper

Låt mig – mycket förgrovat och enbart som en utgångshypotes – beskriva fyra huvudtyper av social elit. Den första är då de som är elit i kraft av arv och ägande. Vi kan inte bortse ifrån att både i USA och här i landet, i Västeuropa och i flertalet länder i "Tredje världen", det alltså finns en rad släkter och familjer, kungliga, adliga eller borgerliga, som i kraft av arv och släktsammanhållning lyckas bevara stor makt från generation till generation, i någon mån oavsett duglighet. Detta är i själva verket inte bara socialismens utan all politisk radikalisms drivfjäder, att man inte kan acceptera en samhällsordning som vilar på slump.

Men har man den inställningen – hur kan man då låta nya miljonärer skapas genom hasardspel, som nu i Sverige beskattas lägre än hederligt arbete? Och hur kan man bortse från att en del skicklighet går i arv genetiskt, eller att en vårdad och ansvarsfull uppfostran kan

gagna en hel verksamhet, inte individen ensam? Man kan genom skatter och lagar ganska hårt begränsa denna grupps inflytande, och det är inte möjligt att hävda att den idag utgör något primärt hot mot svensk demokrati.

Den andra elittypen är personer som genom individuell begåvning och duglighet tillför samhället något nytt och unikt. Detta är just den grupp som bar upp den ursprungliga borgerliga revolutionen på 1700- och 1800-talen. Den består av läkare och ingenjörer, köpmän och uppfinnare, frikyrkopredikanter och romanförfattare, och många, många andra. Detta är som jag ser det en grupp som i hög grad trängts undan av socialdemokratins förfallsperiod under 1970-talet. När det inte lyckades för Partiet att komma åt de stora kapitalintressena, som ju alltid kunde flytta utomlands, och i än mindre grad det internationella kapitalet, var det som om den småskurna avunden koncentrerade sig på dessa som själva lyckats göra något, komma med nya idéer.

De ingenjörer, som en gång skapat vårt välstånd, utmålades som medvetna (i motsats till accidentella) miljöförstörare, industriledarna som arbetarplågare, lärare som sadister och läkare som manipulörer. Utbildningen urholkades, intagningsförfarandet till högre utbildning gjordes (medvetet?) farsartat. En forskare måste under vissa perioder göra nästan övernaturliga insatser; sådana insatser blir ännu omöjligare i samhällen där man experimenterar med extrema demokratiseringssträvanden av typen MBL-ande, pappaledigt osv. Idag är våra professorer och läkare grovt underbetalda jämfört med utlandet: de be-

tungas med en mängd oväsentliga uppgifter och deras omdöme värderas lågt i spalterna. Att de ännu inte – likt generaldirektörer och ambassadörer – tillsetts på rent politiska grunder bör väl närmast betecknas som ett förbiseende, ett olycksfall i arbetet.

Den tredje elitgruppen, som däremot ökat i antal, makt, rikedom och prestige, är de som menar sig företräda andras intressen. Här har vi estradunderhållare och TV-stjärnor, politiska reportrar och fackombudsmän (de som bestämmer våra löner över våra huvuden) och yrkespolitikerna.

Det som sällan framhålls beträffande denna tredje och mäktigaste elitgrupp är att den inte alltid företräder andras intressen i samma grad som de påstår. Vilket mandat har tex Maj Wechseltmann eller Birgitta Wistrand fått att företräda alla kvinnor här i landet? På vilket sätt kan tittarna påverka rekryteringen av studiovärdar i TV? Hur demokratiskt utses de TCO-funktionärer som titt och tätt uttalar sig på samtliga löntagares vägnar? När MBL-ade våra utbildningspolitiker vare sig med gymnasielärarna eller elevernas föräldrar om intagningsbestämmelserna till universiteten, som i så hög grad styr deras arbete? Vilka möjligheter har en enskild partimedlem att uttrycka missnöje mot sin partiledning? När fick vi sist en folkomröstning om hjälp, kriminalvård, eller invandring av politiska flyktingar? Till detta kommer det mer uppenbara: att karriär av detta slag idag ger helt andra belöningar – även i näringslivet – än god utbildning eller långvarig erfarenhet. Och det får inte heller glömmas att den privata sektorn har sin beskärda del av smarta kon-

sult- och reklamfirmor, "personalvårdare" och "psykokrater".

Den fjärde elitgruppen består av dem som vinner i makt och rikedom genom att medvetet bryta mot reglerna. Förekomsten av komplicerade regler gör det mer frestande att bryta mot lagen; det förhållandet att många bryter av okunskap eller förvirring, i liten skala, gör det lättare för den grova brottslighetens yrkesmässiga förespråkare att ursäktas. Knarkklängning, konkursbrott, valutasmuggling, bankrån eller människohandel i verkligt stor skala. Naturligtvis måste politiska terrorister räknas hit, agenter för främmande makt, och människor som med vett och vilja bedriver propaganda för förfallstendenser i samhället.

Politikernas huvuduppgift

Politikernas huvuduppgift — som jag ser det — är inte enbart att "skydda de svagare", "tillvarata den enskildes intresse", "gynna de lågavlönade". Lika viktigt är att den stora huvudmassan av byggligt och hederligt, arbetsamt och rättframt folk får en berättigad trygghetskänsla: att deras arbete uppskattas, att de inte föraktas som "knegare" eller "boskap" av ett gäng urspårade intellektuella med politiska feberdrömmar. Rätt sorts människor måste få belöningarna, om belöningar utdelas — nämligen de som arbetar hårt och gör så gott de kan, inte de som spelar på lotteri, har vänner i den politiska viken eller spekulerar i diamanter och lägenheter, frimärken och äsiktsskiftningar. De kunniga, välutbildade, inte de politiskt följsamma eller de som bjuder kändisar stora famnen.

Man har bett mig skriva om professorer och andra intellektuella: varför de inte längre så fritt vågar framföra kritik mot politiker och ämbetsmän. Jag kunde ta in andra grupper: gymnasielärare och läkare, domare och åklagare, företagare och ingenjörer, fackarbetare och lägre tjänstemän, folk som behärskar en bransch, kan sitt yrke, arbetar hårt och hederligt. Av tradition är vårt svenska folk ganska lågmält: det är inte så länge sen vi lämnade torvan, en landsbygd som storskitet gjort ödslig och fattig på byar av centraleuropeisk typ med bygata, bykrog och ljugarbänk.

Våra universitet har uppskattat saklighet, våra präster avskytt skvaller. Den tredje elitgruppen har andra värderingar. Just för att den ofta saknar familj och utbildning, rot i en bestämd landsända, en bestämd yrkeskår, tenderar den att förlöjliga och ifrågasätta allt sådant — samtidigt som den i långt mindre grad än adel, präster, borgare eller bönder tål drift med sin egen förträfflighet — av alla dessa skäl är den mer beroende av omvärldens applåder, av kollegernas gillande.

En stor kirurg, en duktig konstruktör, en framgångsrik affärsman behöver inga komplimanger: framgången låter sig mätas objektivt. Så inte med en nyupptäckt chanteuse, en populär (huru länge?) estradör, en omtalad ungdomsklubbist eller obskyr poet. Det gäller i sådana lägen att höra till en klubb, ha någon att ringa till i nattens dystra timmar, bära rätt knapp i västen på diskoteket, angripa rätt samhällsetablissemang när man har sin chans i halvåret att synas i rutan, få rätt sällskap hem från Operabaren.

Belöna de duktiga

Vill vi vända på allt detta, kasta ut väderflöjlarna och lyssna till kunnigt folk igen i massmedia och politik, gäller det att belöna de duktiga. Olof Johansson borde uppröras mer över lotterimiljonärernas och knarkgangsternas obeskattade intäkter, mindre över kirurgernas och professorernas beskattade. Kulturavdelningen på Dagens Nyheter och Brännpunkt i Svenska Dagbladet borde ägna mer utrymme åt (gärna korta) repliker

från sakkunnigt folk, när någon inom tidningen haft fel; mindre åt dagens kändisar och deras senaste lynneshutbrott.

Vi måste se till att våra professorer avlönas i nivå med de danska och holländska, att licentiat- och studentexamen kommer tillbaka, att vi får fler professorer i Sveriges Radios styrelse och färre skurgummor i universitetens. Det gäller för politikerna att bevisa att de uppskattar kunnighet: ty hjärnor, liksom hjärtan, säker sig dit, där de uppskattas.